

Nr 10.

Ankom till riksdagens kansli den 13 april 1943 kl. 5 e. m.

Andra kammarens tredje tillfälliga utskotts utlåtande, nr 10, i anledning av väckt motion angående viss ändring i nu gällande föreskrifter för hempermittering av vid jordbruket sysselsatta, i militär beredskapstjänst inkallade.

I en inom riksdagens andra kammare väckt, till dess tredje tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 87, har herr *Pettersson* i Rosta *m. fl.* hemställt, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära sådana ändringar i nu gällande föreskrifter för hempermittering av vid jordbruket sysselsatta, i militär beredskapstjänst inkallade, att alla jordbrukare, jordbrukarsöner och jordbruksarbetare med undantag av de, som genomgå sin första utbildning, erhålla permission under tillräckligt lång tid vid tidpunkten för sådd och skörd. *Motionen.*

I fråga om motiveringen får utskottet hänvisa till motionen.

Över motionen har utskottet i vederbörlig ordning inhämtat utlåtanden från försvarsstaben (högkvarteret), statens livsmedelskommission, statens arbetsmarknadskommission och lantbruksstyrelsen, varjämte utskottet berett Sveriges lantbruksförbund, riksförbundet landsbygdens folk och landsorganisationen i Sverige tillfälle inkomma med yttranden. *Utredning.*

Försvarsstaben anför efter samråd med chefen för armén: »Genom samråd mellan civila och militära myndigheter har systemet med uppgiftskort tillkommit i syfte att vid varje tidpunkt, då jordbrukets behov av arbetskraft är särskilt stort, bereda jordbrukare ledighet i största möjliga utsträckning. Erfarenheterna ha visat, att systemet väl fyllt sitt syfte. Större övningar och andra inkallelser planläggas i samarbete med statens arbetsmarknadskommission under beaktande av bl. a. jordbrukets krav. När beredskapen det medgivit, ha särskilda åtgärder vidtagits för att frigöra inom jordbruket sysselsatta personer.

Att, såsom motionärerna yrka, generellt bestämma, att alla jordbrukare — med undantag av dem, som genomgå sin första utbildning — skola erhålla permission under tillräckligt lång tid vid tidpunkten för sådd och skörd, skulle innebära, att vid dessa tidpunkter ett mycket stort antal förband icke vore krigsdugliga.»

Statens livsmedelskommission har anfört i huvudsak följande: »Det nu använda systemet för hempermitteringar av jordbrukare tillkom under samarbete mellan de militära myndigheterna och statens arbetsmarknadskommission och livsmedelskommissionen under våren 1940. Det har sedan använts under 1940 års höskörd och stråsädesskörd samt under 1941 och 1942 års vårbruk, höskörd och stråsädesskörd. Systemet bygger på en anordning med uppgiftskort, vilka numera med vissa nedan närmare angivna undantag tilldelas varje jordbrukare och vilka möjliggöra för de militära myndigheterna att vid behov hempermittera

de personer, som ur jordbrukssynpunkt i olika situationer kunna anses vara mest nödvändiga för driftens upprätthållande. Korten ha en dubbel gradering: dels i angelägenhetsgrad (A—D), dels efter yrken (1—7). Mot själva systemet för hempermitteringarnas verkställande synas motionärerna icke haft några erinringar att göra, utan motionens syfte avser snarast systemets tillämpning. Livsmedelskommissionen skall därför närmare redogöra för hur denna tillämpning äger rum i praktiken.

Under december—mars månader upprättas kort för samtliga värnpliktiga jordbrukare inom landet med följande undantag: värnpliktiga jordbrukare inskrivna under åren 1939—1942 samt värnpliktiga jordbrukare inskrivna vid 1942 års efterbesiktning, ävensom jordbrukare, som inträda i värnpliktsåldern 1943, tilldelas icke uppgiftskort. Ej heller erhåller den, som i huvudsak har sin utkomst inom annan näring men som då och då sysselsättes i jordbruket, uppgiftskort. I övrigt skall envar jordbrukare erhålla uppgiftskort i någon av angelägenhetsgrupperna A, B, C eller D. Härom har länsarbetsnämnden att under mars månad underrätta den värnpliktige. Uppgiftskorten utsändas därefter till de militära myndigheterna för att finnas tillgängliga vid de förband, där den värnpliktige tjänstgör.

Hempermittering sker genom meddelande till förbandet, att värnpliktige tillhörande vissa angelägenhets- och yrkesgrupper samt redovisade för visst län skola hempermitteras under visst antal dagar, vilka i allmänhet efter den värnpliktiges val kunna förläggas inom en icke alltför snävt tilltagen period. Order härom utfärdas efter förslag från arbetsmarknadskommissionen av överbefälhavaren.

För avgivande av sina förslag upprätthåller arbetsmarknadskommissionen kontakt med de lokala myndigheterna, vilka underrätta kommissionen om de sannolika tidpunkterna för påbörjandet av de olika driftsfaserna (sådden, höskörden, stråsädesskörden etc.) inom de olika länen. Tidigare handhades bedömandet rörande de lämpligaste tidpunkterna för hempermitteringarna av livsmedelskommissionen, men på framställan av arbetsmarknadskommissionen har detta arbete från och med år 1941 överflyttats till sistnämnda kommission.

Utfärdandet av de militära ordena om hempermittering sker från de centrala militärmyndigheterna med största skyndsamhet omedelbart sedan arbetsmarknadskommissionens framställningar ingått. Dock torde det, särskilt tidigare, förekommit, att den militära orderrutinen inom de lägre förbanden icke fungerat tillfredsställande, så att ordena understundom nått de lägsta förbanden åtskilligt försenade.

Principerna för fastställandet av hempermitteringarnas längd inom de olika arbetsfaserna av jordbruket ha före permitteringens påbörjande fastställts under samråd mellan de militära myndigheterna och arbetsmarknads- och livsmedelskommissionerna.

Svårigheterna med ett system, enligt vilket alla de hundratals militärförbanden i riket, av vilka en del ha värnpliktiga från vitt skilda delar av landet, skola snabbt kunna nås av order om hempermittering under olika tidrymder för vissa i förväg utvalda värnpliktiga, ligga i öppen dag. Såvitt livsmedelskommissionen kan finna, torde emellertid emot det nu använda systemet principiellt icke kunna riktas några erinringar.

Beträffande motionärernas önskan att *alla* jordbrukare, jordbrukaresöner och jordbruksarbetare, med undantag av de, som genomgå sin första utbildning, skola erhålla permission under tillräckligt lång tid för sådd och skörd, får livsmedelskommissionen ur de synpunkter kommissionen har att företräda uttala, att en

utvidgning av uppgiftskortsystemet i enlighet med motionärernas önskemål kan anses önskvärd. Detta skulle kunna ske genom att de inledningsvis anförda inskränkningarna i rätten att erhålla uppgiftskort modifierades. Vid de förhandlingar med de militära myndigheterna, som föregått systemets tillämpande, ha också livsmedelskommissionens representanter uttalat sig i liknande riktning. De militära kraven på att de yngsta årsklasserna helt skola tagas i anspråk för de militära uppgifterna ha emellertid ansetts resa hinder för en utsträckning av systemet till att omfatta även dessa yngsta årsklasser, varför livsmedelskommissionen icke ansett sig böra vidhålla denna sin ståndpunkt, även om vissa försörjningsskäl talade härför. — I detta sammanhang vill kommissionen framhålla det synnerligen stora tillmötesgående från de militära centralmyndigheterna, som ständigt visats vid handläggande av dessa frågor. Inom den ram den militärpolitiska situationen enligt dessa myndigheters uppfattning medgivit ledighets beviljande, har såvitt livsmedelskommissionen kunnat finna allt gjorts för att underlätta för de inkallade jordbrukarna att genomföra sitt civila arbete.

Vad beträffar hempermitteringens omfattning vill livsmedelskommissionen framhålla, att tidigare endast de med A- och B-kort försedda jordbrukarna blivit hempermitterade, men att sistlidna år hempermitteringarna utsträcktes att gälla jämväl de med C-kort och i viss utsträckning även med D-kort försedda. Det måste givetvis bliva beroende på den föreliggande militärpolitiska situationen, i vilken omfattning hempermitteringar kunna beviljas.»

Statens arbetsmarknadskommission redogör till en början för systemet med uppgiftskort och meddelar, att det stora flertalet av de värnpliktiga, som äro födda år 1923, icke komma att inkallas till värnpliktstjänstgöring under innevarande år samt att den omfattning, i vilket systemet med uppgiftskort kan tillämpas vid sådd och skörd, liksom även under huru lång tid hempermittering därvid kan medgivas, är beroende på den militära beredskap, som måste hållas. Vidare anför kommissionen i huvudsak följande:

»År 1942 voro i stort sett alla värnpliktiga jordbrukare i grupp A hemförlovade under sommarhalvåret. Praktiskt taget samtliga värnpliktiga jordbrukare i grupperna B och C samt även — dock endast i den mån det med hänsyn till förbandens styrkeförhållanden var möjligt — jordbrukare i grupp D hempermitterades för sådden i 3—4 veckor, för höskörden i 4 veckor och stråsädes-skörden i 6 veckor.

Av vad sålunda anförts torde framgå att systemet med uppgiftskort möjliggör, om den militära beredskapen det tillåter, hempermittering under år 1943 av samtliga värnpliktiga jordbrukare under för sådd och skörd erforderlig tid med undantag dock för sådana, som undergå eller skola undergå sin första militärutbildning, och sådana, som undergått dylik utbildning och äro födda åren 1919—1922. Huruvida dessa sistnämnda jordbrukare genom att inlemmas i systemet med uppgiftskort kunna ur militär beredskapssynpunkt kollektivt beredas ledighet från beredskapstjänstgöring under innevarande år, undandraget sig kommissionens bedömande.

Jämväl i motionen förutses den försvagning av den militära försvarsberedskapen, som föranledes av en hempermittering för sådd och skörd av samtliga inom jordbruket sysselsatta värnpliktiga med undantag av sådana, som undergå sin första utbildning.

Därest hempermittering från beredskapstjänstgöring av samtliga inom jord-

bruket sysselsätta värnpliktiga för sådd och skörd skall kunna ske, måste för det fall, att en sådan nedskärning av den militära beredskapen icke kan äga rum, möjligheter förefinnas att i stället till beredskaps tjänst inkalla erforderligt antal värnpliktiga, tillhörande andra näringsgrenar än jordbruket. Vilka möjligheter härtill, som den militära organisationen medge, undandraget sig kommissionens bedömande. Kommissionen vill dock framhålla, att mera omfattande dylika åtgärder ur arbetsmarknadssynpunkt komme att vara förenade med stora svårigheter.

I motionen framhålles, att det hittills använda systemet för hempermittering av värnpliktiga jordbrukare icke fungerat tillfredsställande. Med det stora antal uppgiftskort, som det här är fråga om, har givetvis vid systemets tillämpning i enstaka fall missöden inträffat. Detta är så mycket mera förklarligt, som hela den militära organisationen för redovisning och rullföring av de värnpliktiga omlagts under våren och sommaren 1942. Dylika missöden ha emellertid kunnat tillrättaläggas av vederbörande länsarbetsnämnd, så snart förhållandet kommit till nämndens kännedom. Kommissionen har det intrycket, att systemet i stort sett fungerat fullt tillfredsställande.

Tidigare har här redogjorts för omfattningen av föregående års hempermitteringar för sådd och skörd. Hempermitteringarnas längd har bestämts av överbefälhavaren på förslag av arbetsmarknads- och livsmedelskommissionerna efter hörande bl. a. av kommissionernas lokala organ.

Tidpunkten för början av nämnda hempermitteringar har för varje län föreslagits av vederbörande länsarbetsnämnd efter samråd med länsblockdelegation, kristidsstyrelse och hushållningssällskap. De värnpliktiga ha emellertid även själva inom en viss tidsperiod haft möjlighet att välja tidpunkt för hempermitteringen, detta med hänsyn till de olika förhållanden, som kunna vara rådande inom ett läns olika delar.

Då i motionen anföres, att uppgiftskort tilldelats alltför få, så synes väl därmed närmast avses de s. k. A-korten, d. v. s. de vilkas innehavare i första hand löra hempermitteras.

Indelningen i de olika angelägenhetsgrupperna A—D är emellertid gjord i avsikt att möjliggöra en allt efter det rådande beredskapsläget avpassad hempermittering. A-gruppen måste ju under sådan förutsättning bli den till antalet minsta gruppen och följaktligen endast omfatta de jordbrukare, för vilka under ett särskilt skärpt beredskapsläge hempermittering verkligen kan ifrågakomma. B-gruppen har däremot kunnat göras till antalet något större, under det slutligen huvuddelen av jordbrukarna fördelas på C- och D-grupperna.

En förändring av angelägenhetsgruppernas inbördes storleksförhållanden genom utökning av A- och B-grupperna på bekostnad av C- och D-grupperna skulle minska den möjlighet, systemet med uppgiftskort i dess nuvarande form erbjuder, att anpassa hempermitteringen för jordbruksändamål efter olika grader av försvarsberedskap.»

Lantbruksstyrelsen anför: »Jordbruksarbetenas behöriga gång är nödvändig för upprätthållandet av vår beredskap. Att dessa arbeten bäst kunna utföras av jordbrukarna själva och deras arbetare är uppenbart. Emellertid bestå beredskapsförbanden, särskilt i vissa delar av landet, till stor del av jordbrukare och jordbruksarbetare. Genom en mera allmän hempermittering av värnpliktiga, tillhörande dessa kategorier, synes försvarsberedskapen kunna äventyras.

Ett avvägande emellan behovet av värnpliktiga för den militära beredskaps-tjänsten och behovet av arbetskraft för jordbruket har skett genom utlämnandet av uppgiftskort till vissa inkallade. Någon lämpligare väg synes icke möj-

lig. Det återstår då endast att undersöka, huruvida dylika uppgiftskort kunna utlämnas till ett större antal inkallade eller efter bättre behovsprövning. Såvitt lantbruksstyrelsen kunnat finna, fungerar behovsprövningen numera i allmänhet tämligen tillfredsställande. Med hänsyn till jordbruksarbetenas behöriga utförande skulle det emellertid vara av stort värde, om uppgiftskort kunde utlämnas till ett större antal jordbrukare och jordbruksarbetare än som hittills tilldelats sådana kort. Möjligheten att utlämna ett större antal uppgiftskort synes bliva beroende av i vilken omfattning värnpliktiga från andra befolkningsgrupper, särskilt under sommarhalvåret, kunna inkallas i större omfattning. Huruvida detta är möjligt undandraget sig lantbruksstyrelsens bedömning. Mot omfattningen av den permission, som beviljats de inkallade, vilka till delats uppgiftskort, synes enligt lantbruksstyrelsens mening i stort sett icke vara något att erinra.»

Sveriges lantbruksförbund anför: »Förbundet delar i princip motionärernas uppfattning, att tryggandet av livsmedelsförsörjningen i beredskapshänseende bör jämföras med den egentliga militära beredskapen.

Den skärpning, försörjningsläget undergår ju längre krisen varar, sedd i samband med de ovissa utsikterna att uppehålla lejdåttstrafiken, ställer stora krav på den inhemska livsmedelsproduktionen, vilka icke kunna uppfyllas utan att denna beredes en viss förmånsställning gentemot mindre viktiga produktionsgrenar. Bristen på arbetskraft har särskilt under senaste året försatt jordbruket i ett svårt läge, vilket blivit särskilt prekärt vid tiden för sådd och skörd, då behovet av arbetskraft är störst. Den frivilliga arbetskraft, som från olika håll ställts till förfogande, har visserligen enligt förbundets uppfattning varit till god hjälp men självklart är, att denna kvalitativt icke kunnat ersätta den vana ordinarie arbetskraften, ej heller har det lyckats att från andra områden erhålla arbetskraft i den utsträckning som varit erforderlig för att upprätthålla en med hänsyn till föreliggande omständigheter maximal produktion.

Då numera brist på arbetskraft råder inom större delen av näringslivet, torde under innevarande produktionsår ej ens ovan arbetskraft kunna ställas till förfogande i samma utsträckning som tidigare och i varje fall ej i den omfattning, som erfordras för att utvinna bästa möjliga produktionsresultat.

Under sådana förhållanden är det en angelägenhet av största vikt, att all möjlig hänsyn toges till de säsongsmässiga växlingarna i behovet av arbetskraft inom jordbruket såväl vid fördelningen av militärinkallelserna som vid utnyttjandet av möjligheterna till hempermittering av arbetskraft under längre eller kortare tid. De militära behoven undandraga sig givetvis förbundets bedömning. Om därför en hempermittering av arbetskraft vid jordbruket i den omfattning, motionärerna föreslå, ej skulle av militära skäl vara genomförbar, torde dock en vidsträckt hempermittering vara oundgänglig, om livsmedelsproduktionen skall kunna upprätthållas i den utsträckning, livsmedelssituationen kräver. Även om det nuvarande systemet för hempermittering av jordbrukare och jordbruksarbetare måste bibehållas, torde detta böra smidigare anpassas efter de föreliggande behoven. Under instämmande i motionens syfte får förbundet därför tillstyrka, att alla åtgärder, som ej stöta på absoluta hinder ur militär synpunkt, vidtagas för att arbetskraftsbehovet inom jordbruket tillgodoses åtminstone vid tiden för sådd och skörd.»

Riksförbundet landsbygdens folk anför: »Motionärernas synpunkter, om att hittills tillämpade tidsperioder för permission av jordbrukare och jordbruksarbetare för sådd och skördarbete varit alltför knäppt tillmätta för att ett tillfredsställande resultat skall kunna ernås, vill förbundet kraftigt understryka.

Det är ingen tvekan om, att landets livsmedelsförsörjning lidit avbräck till såväl volym som kvalitet på grund av inkallelserna. Det är emellertid för förbundet omöjligt att avgöra i vilken grad, det varit möjligt att lämna ytterligare skördepermissioner. Bland jordbrukarna är dock den känslan allmän, att medelst ett smidigare inkallelsesystem än det nuvarande borde stora värden kunna räddas. Genom att de militära synpunkterna på försvarsberedskapen fått dominera, har beredskapen för folkförsörjningen blivit satt i andra hand på ett sätt som medfört försörjningssvårigheter.

Förbundet anser sig i denna synpunkt böra förorda, att varje åtgärd, som på något sätt kan lösgöra arbetskraft för jordbrukets behov, blir allvarligt prövad av riksdagen och genomförd så långt landets säkerhet det tillåter.»

Landsorganisationen anför: »Om det berättigade i kravet att vid hempermitteringar, liksom vid inkallelser, all erforderlig och rimlig hänsyn skall tagas till jordbrukets arbetskraftsförsörjning kan icke råda delade meningar. Såvitt landsorganisationen varit i tillfälle att följa tillämpningen av nuvarande permitteringssystem har emellertid detta fungerat förhållandevis väl. Att någon gång svårigheter och friktioner uppkommit har väl i vissa fall över huvud icke kunnat undvikas, i andra fall åter varit beroende på antingen osmidig tillämpning av systemet eller bristfällig planering av arbetet från jordbrukarnas sida.

Landsorganisationen finner sålunda för sin del ändring i nu gällande föreskrifter icke påkallad.»

Utskottet har därjämte under hand från statens arbetsmarknadskommission mottagit vissa upplysningar i ämnet.

Utskottet.

För egen del får utskottet anföra följande:

Det är utan gensägelse av synnerlig vikt att jordbrukets tillgång till nödig arbetskraft under tiderna för sådd, höbärgning och skörd samt betvärd bliver tillgodosedd. Under senare år, från 1942, har i syfte att så långt det är möjligt med hänsyn till försvarets på grund av dagsläget skiftande krav tillgodose detta behov införts och, efter vad det vill synas, med allt bättre och bättre resultat tillämpats ett system med s. k. uppgiftskort, innebärande värnpliktiga jordbrukares uppdelning allt efter sysselsättning och betydelse för folkförsörjningen. Visserligen torde till en början vissa svagheter ha vidlådit systemet, men såsom framgår av de avgivna utlåtandena, har det på senare tid fungerat på ett sätt, som kan anses tillfredsställa skäligen krav. Av utlåtandena framgår jämväl, att från försvarets sida visats beredvillighet att anpassa sig efter lantbrukets önsknings och behov så långt detta av militära skäl varit möjligt vid varje särskild tidpunkt. Att vidtaga ytterligare förbättringar och modifikationer lär väl ej heller vara uteslutet. Möjligheter härtill kunna tänkas såväl ifråga om planerandet av övningar och inkallelser som beträffande en vidgad tilldelning av uppgiftskort åt värnpliktiga jordbrukare. Att helt undantaga stora delar av jordbruksbefolkningen från militärtjänst under så långa och på förhand till tidpunkten svärbestämda perioder som föreslagits i motionen låter sig uppenbarligen ej göra. Det i motionen berörda spörsmålet om jordbrukets säkerställande i fråga om arbetskraft sammanhänger också med den synnerligen vittomfattande och sannolikt svårlösta frågan om anskaffande av arbetskraft till näringslivet över huvud taget och

speciellt till jordbruket under dess kritiska perioder. Utskottet utgår härvidlag från att de myndigheter, som anförtrotts denna synnerligen betydelsefulla uppgift, med alla tillgängliga medel söka avhjälpa härutinnan förefintliga brister.

Utskottet, som understryker vikten av att jordbrukets behov av arbetskraft tillgodoses så långt som under nu rådande förhållanden är möjligt men finner detta behov icke kunna tillgodoses på det sätt motionärerna föreslagit, hemställer, under åberopande av vad som ovan anförts,

att här förevarande motion, II: 87, icke måtte föranleda någon andra kammarens åtgärd.

Stockholm den 4 april 1943.

På utskottets vägnar:

MARTIN LJUNGBERG.

Närvarande: herrar *Ljungberg*, *Hedqvist**, *Jonsson* i Alsen, *Nilson* i Spånstad, fru *Skoglund-Lindblom*, herrar *Skagerlund*, *Andersson* i Gisselås, fruar *Linderoth-Andersson* och *Svedberg* samt herr *Persson* i Växjö.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herr *Nilson* i Spånstad.
